

**SOBRE LA SINAGOGA
DE CASTELLÓ D'EMPÚRIES**

Per JAUME MARQUÈS I CASANOVAS

En començar la quinzena centúria, la vila de Castelló d'Empúries va experimentar un creixement notable en la demografia, en l'urbanisme, en economia i en activitats socials, que es va reflexar en l'arquitectura i en l'art.

D'aqueixa època daten l'acabament de la façana principal de l'església de Santa Maria, que és arreu del món una obra famosa en l'aspecte arquitectònic i escultòric.

No són solament les obres religioses les que van donar caràcter i prestigi cultural a Castelló; les obres de la casa de la vila i «la Casassa» i altres edificis, desapareguts o desfigurats posteriorment, acrediten la puixança que en tots els ordres va assolir Castelló en aquell temps.

Un dels aspectes menys coneguts avui és la prosperitat que també va obtenir la comunitat jueva de Castelló pel mateix temps. En obsequi als apreciats lector dels «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos» publico ací un document que demostra l'expansió de la comunitat i la seva activitat arquitectònica i religiosa, que va excedir els límits del seu barri jueu i es projectà al mateix centre de la vila amb la construcció d'una sinagoga alterosa i ampla, d'extremada preciositat i vàlua artística, que va excitar la rivalitat entre el seguidors cristians i els d'aquella religió.

El document es troba copiat en els fons de l'Arxiu Diocesà de Girona, en la secció U, nº 115, folis 65, rº a 66, vº.

En dono primerament el text llatí, desenrotllades les abreviacions i els diftongs en ae, només insinuats en el text. Seguidament n'ofereixo una traducció literal al català ordenant quelcom el llenguatge curialesc, enrevessat i difús de l'època per a fer-lo més entenedor al lector d'avui. Seguirà un comentari per a situar-lo en l'ambient social del seu temps.

Es una peripècia conjuntural en les llargues relacions socials entre ambdues comunitats, no mancada d'interès per als aimants de la història de Castelló d'Empúries.

Pro sinagoga judeorum villae Castilionis Impuriarum

Vobis honorabili et circumspecto viro domino Guillelmo Marine-rii, baccalario in decretis presbitero de / Capitulo et auctoritate apostolica vicario in spiritualibus et temporalibus generali ecclesiae Gerundensis pro nunc/pastoris solacio destitutae, referunt vestri humiles Antonius Mijani, Bernardus Colelli / in Gerunda et Francis-cus Vilar in Castilione Impuriarum ecclesiis presbiteri beneficiati commissarii-que / per vos de consensu aliquorum judeorum villae Castilionis et civitatis Gerundae praedictarum specia/liter deputati ad videndum et recognoscendum sinagogam judeorum dictae villae per vos pridie iam / claudi mandatae prout de dicta vestra commisione nobis utique exhibita ac praesentata ac per vos / humiliter et reveren-ter suscepta constitit atque constat per quasdam vestras patentes papireas / litteras a tergo illarum sigilli dicti vestri vicariatus officii impressione munitas, quae continent / hunc tenorem: Guillelmus Mariverii, baccalarius in decretis, presbiter de Capitulo et auctoritate apostolica / vicarius in spiritualibus et temporalibus generalis ecclesiae Gerundensis pro nunc pastoris solacio destitutae, / discretis nobisque in Chirsto dilectis Anthonio Mijani et Bernardo Colelli in Gerunda ac Francisco / Vilar in Castilione Impuriarum ecclesiis presbiteris beneficiatis, Salutem in Filio Virginis gloriosae et / in comissis fideliter exequendis adhibere diligentiam qualem decet. Ecce quod statuta et/constitutiones per sanctissimum in Christo patrem et dominum nostrum dominum Benedictum papam / XIII contra Judeos noviter edita nobisque sub eius bulla plumbea, more Romanae Curiae / bullatae et nobis praesentatae inter caetera inibi juste et sanctissime ordinata continent clausulam / subsequentem: Porro quamvis novas sinagogas fabricare tam imperialibus legibus quam / praedecessorum Romanorum Pontificum decretis et antiquas in ampliores vel pre / ciosiores extollere sit judeis penitus interdictum, ipsi tamen, sicut accepimus, in diversis / mundi partibus tam de novo construendo quam antiquas in preciosiores fabricas ampliando / decreta praefata servili audacia violare multocies praesumpserunt, Nos itaque dissimulare talia / ulterius non valentes, ac statuta canonica exequentes decernimus et mandamus quod dioce/sani locorum infra duos menses a publicatione praesentium in eorum cathedralius ecclesiis in posterum / computandos per se vel alios omnes sinagogas in eorum dioecesibus existentes claudi faciant, taliter / quod iudeis ad eas nullus pateat aditus vel ingressus, ita tamen quod ubi una fuerit sinagoga / si pretiosa non fuerit, non

claudatur, ubi autem fuerint due vel plures, una tantum de non precioso/ribus dimittatur. In locis autem ubi juxta huius nostrae constitutionis tenorem omnes sinagogas si / ibi plures essent vel unam si illa tantum ibi esset, claudi contigerit, judeis ipsis impedimentum / non fiat si voluerint hac vice tantum unam solam possint domum habere hedificii / competentis ad dioecesani arbitrium vel sui vicarii generalis. Porro in cognitione habenda / super iam dicta preciositate dioecesanorum conscientias oneramus. Hoc tamen praesenti constitutioni adicimus / quod si de aliqua sinagoga legitime possit constare quod aliquo tempore fuisset ecclesia vel super hoc / fama laboret, indistincte claudatur. Praefatas itaque sinagogas sicut praemittitur clausas iidem / dioecesani ad manus suas faciant retineri donec per apostolicam sedem aliter fuerit ordinatum nisi / infra sex menses a die publicationis praemisse coram nobis vel ad id per nos specialiter deputatis / ipsi judei ostendant quo eis titulo eas habere contra statuta canonica licuisset. Si quis vero / cuiuscumque dignitatis, status aut conditionis existat dioecesanum ipsum seu eius vicesgerentem / in praemissis praesumpserit impedire, nisi tertio monitus omnino destiterit ipso facto sententiam excommunicationis / incurrat a qua absolvi nequeat nisi ad arbitrium dioecesani praefati, satisfecerit competenter. // Cum igitur nobis per relationem plurium tam clericorum quam laicorum ac etiam noviter conversorum et quod fortius / est iudeorum dictae villae Castilionis Impuriarum et alias per famam publicam et per informatam per nos / inde summarie receptam pridem constitisset quod sinagoga dicte villae nimium in suis edificiis et structuris / existeret preciosa quodque per olim iudeos dictae villae contra decreta canonica et leges imperiales huiusmodi / prohibentes fuerat ampliata, dilatata et etiam exaltata diversis domibus et officinis eidem superadditis / Nos statuta et ordinationes praedictas volentes inviolabiliter facere observari, conscientiam nostram iam per / praedicta et alia habentes clarissime et veridice informatam, vobis dicto Francisco Vilar, qui etiam estis procura/tor fiscalis curiae officialatus dictae villae recolimus iniunxisse et dedisse specialiter in mandatis / ut sinagogam eandem tamquam nimium preciosam clauderetis, seu claudi nostro nomine continuo faceretis / cum autem vos dictus Franciscus, sicut postmodum ex vestra relatione didicimus, mandatum nostrum / huiusmodi executioni debite deducentes ipsam sinagogam una cum omnibus eius domibus, officinis, et / patijs claudere seu per operarios et magistros inibi praesentes claudi feceretis, nonnulli ex/judeis dictae villae ut facilius vos possent ab incepto opere deviare ad brachium seculare / videlicet ad honorabilem virum dominum Franciscum Sirvent in legibus licentiatum locumtenentemque procuratoris / generalis comitatus Impuriarum quantocius

recurrerunt eidem exponendo coloribus palliatis quod nisi/ipse vos dictum Franciscum Vilar, magistros et operarios adhibitos ut prefertur faceret desistere / ab inceptis, ipsi iudei erant in maximo periculo, timentes propter predicta contra eosdem populum / dictae villae graviter incitari ac alias in eorum personis et bonis posse non modicum molestari, opprimi/et gravari; ob quod dictus tunc honorabilis Franciscus Sirvent precibus et forte muneribus dictorum / iudeorum potius quam mandatis ecclesiae et ordinationibus praedictis cupiens obtemperare, vos saepe dictum/Franciscum Vilar, magistros et operarios per penarum impositiones et alias fecit ab incepto / opere resilire, ac alias taliter fecit et impedivit quod sinagoga ipsa claudi non potuit ut / decebat et quia idem honorabilis Franciscus Sirvent, licet per vos tertio monitus desistere noluit / a praedictis, vos contra eundem excommunicationis sententiam protulistis ac pro excommunicatione fecistis eundem publice / nuntiari; dictis vero iudeis qui impedimentum huiusmodi fieri procurarunt christianorum comunioni/debite subtraxistis, donec mandatis apostolicis colla subdentes clausuram ipsius sinagogae, cum patientia tolerarent. Quibus omnibus sic peractis, ipsi iudei preeligentes subtractionem / huiusmodi sustinere quam locum dare ipsius sinagogae clausurae, cogitantes forsitan precibus seu / muneribus nostrum propositum revocare nobis Gerundae certos iudeos pro nuntiis destinarunt / qui nomine ipsorum peterent prout etiam petierunt processa per dictum Franciscum Vilar tolli, cassari, / et etiam irritari et amplius non procedi ad ipsius sinagogae clausuram cum informatio/per nos habita super ipsius preciositate et aliis precio ut asserebant esset totaliter contraria veritati./Requirentes nos instantiis geminatis ut antequam ad ulteriora procederetur ad dictam villam / Castilionis pro informatione habenda clarissima de praedictis deberemus personaliter nos / transferre, aut saltem eorum sumptibus quos voluntarie ministrare obtulerunt inibi / destinare personas idoneas et discretas, Deum timentes, veritatemque et iustitiam diligentes / ex quarum praesentia et visione corporali veritas in praemissis clarius redundaret fieretque nobis relatio veredicta per eosdem. Nos igitur dictos iudeos quantum cum Domino possumus tractare cum // mansuetudine ac preservare a noxiis cupientes et ut iustitia contra eos non indeliberate sed mature / et cum misericordia ministretur, quia aliis negotiis occupati pro nunc ad dictam villam Castilionis / accedere personaliter nequibamus, ut ipsi iudei cum instantia postulabant, eis obtulimus ut inibi / mitterentur personae idoneae et discretas sicque factum est quod tam nos quam iudei praedicti de vestris / Antonii Mijani, Bernardi Colelli, atque Francisci Vilar praedictorum probitate et industria in hiis et / maioribus confidentes unanimiter et concorde vos nominavimus et nominarunt ad sinagogam / praedictam viden

dam er recognoscendam indeque nobis referendum quid vobis expedire videbitur / et an desintendum vel insistendum fortius per nos fuerit in praedictis. Pro tanto ex causis/praemis et ut conscientia nostra ex vestra relatione clarius illustretur, vobis omnibus tenore prasentium / comitimus et mandamus quatenus ad dictam villam Castilionis Impuriarum personaliter accedentes ipsam / sinagogam intus et foris una cum omnibus eius domibus , mansiunculis, officinis, patii et/ambulatoriis propriis subicientes oculis diligenter de eius altitudine, amplitudine, latitudine, / hedificiis et preciositate ac aliis circumstantiis universis vos nostro nomine informando certiores / fideliter procuretis, indeque nobis personaliter vel per vestras litteras speciales relationem clare, distincte / et de quolibet faciatis ut iuxta relationem vestram quid seu qualiter in et super praedictis fuerit proce/dendum et deliberare plenarie valeamus, super quibus omnibus vestras intendimus conscientias onerare /. Datum Gerundae die XXVIII septembris anno a nativitate Domini millesimo CCCC quinto decimo. Vidit Vicarius. Quare nos commissarii supradicti vigore et auctoritate dictae vestrae commissionis, accessimus personaliter / ad dictam villam Castilionis et vocatis per nos venerabili et discreto Simone de Fonte, bacalario in decretis,/ officiali, dicto Francisco Sirvent/tam clericis quam laicis dictae villae in numero condecenti die dominica qua fuit festum sancti / Michaelis archangeli proxime praeterita iter nostrum direximus versus sinagogam praedictam hora / ipsius diei dum vesperae celebrabantur in ecclesia paroeciali ipsius villae i qua sinagoga iam / multi ex judeis dictae villae de nostro adventu constii advenerant et venerunt etiam in instanti / et in praedictorum omnium praesentia et assistentia nos eandem sinagogam una cum omnibus eius domibus / et officinis, ambulatoriis et patii intus et foris propriis subicimus oculis diligenter illamque / tam in eius altitudine et longitudine consideramus diligenter hedificiis / omnibus debite compensatis, habitaque in dicta sinagoga per nos una cum aliquibus ex/iudeis inibi interessentibus colloquio mutuo super ipsius preciositate fuit per quosdam ex dictis / judeis allegatum quod ipsam sinagogam praedecessores ipsorum judeorum diu est de licentia Reverendi/domini episcopi Gerundensis ampliarunt et exaltarunt in altitudine et latitudine quibus nunc existit / Et cum per nos eisdem fuisset iniunctum ut licentiam nobis hostenderent allegatam, hoc facere/recusarunt imo quidam ex eis allegantes eandem nutibus atque signis nobis clarissimo manifestis tacere/et obtemperare coegerunt . Nobis igitur, ipsa sinagoga hinc et inde plene decursa, ab ipsa/egredientibus ac postmodum vicissim de eius preciositate disceptantibus, concordavimus et cocordamus / etiam communi iudicio unanimiter per praesentes quod dicta sinagoga multis rationibus / sed signanter subsequenti

bus erat dictis iudeis si non in toto saltem in parte rationabiliter atque iuste // subtrahenda et ipsius ingressus in perpetuum cohibendus: primo quia ipsi iudei seu eorum aliqui ut praefertur / ore proprio confessi fuerunt quod ipsam sinagogam eius praedecessores ampliarunt et exaltarunt quod tum / eis non licebat secundum canonica instituta . Item quia ubi ipsis eandem ampliari et exaltare liceret / quod non creditur, ex aliqua ratione non tamen eis licebat in opere precioso prout fecerunt et nimium / sumptuoso. Item quia ultra praedicta per dictos praedecessores temerarie attemptata ipsi iudei nunc / unientes eandem sinagogam in diversas officinas et mansiunculas ampliantes eidem ut preciosior / censeretur et preciositas preciositati amplius adderetur quoddam hospicium quod emerunt a / quodam christiano vocato en Palera ... miscuere et inter/seruere licentia aliqua non / obtenta sed potius consueta audacia cervicosa. Item etiam quia dicta sinagoga est situata / quasi in medio ipsius villae loco nimium publico et patenti habens suum principale introitum / in platea piscium ipsius villae sic quod dicti iudei ipsorum sabbata et solemnitates nequeunt celebrare quin a principaliori et maiori parte christianorum ipsius villae circumquaque degentium / et transeuntium in nostri contumeliam Salvatoris publice audiantur. Quare praemissis et / multis aliis consideratis, vobis referimus in nostrarum periculum animarum quod mitius/vos habendo cum dictis iudeis domus principalis ipsius sinagogae quae nimiim preciosa ex / sui longitudine , altitudine et latitudine comprobatur una cum ambulatoriis ab oriente / et occidente eidem contiguis et annexis debet per vos dictum honorabilem dominum vicarium claudi / seu claudi precipi et mandari taliter quod de cetero ingressus ad praedicta eisdem non pateat / ullo modo, domus vero, porticus, patia et officinae ac alia hedificia a circio eidem sinagoga / contigua sicut ea omnia pro nunc obtinent, dictis iudeis libere dimittantur ad formam / debitam per vos reducenda ut inibi possint sua sabbata venerari et cessabit ex / praedictis rumor popularis auditusque fidelium in eorum solemnitatibus et ingressus ad / eandem artabitur quod non erit ita omnibus manifestus. Et in hiis, multum honorabilis domine,/ modo et forma praedictis exequendis servabuntur decreta canonum illibata ac sententia / seu declaratio domini nostri papae remanebit illaesa ipsique iudei cum se conspexerint / sic in suis ceremoniis cohartari, facilius in memoriam revocabunt causam suae justissimae afflicturae et nubecula cecitatis eorum obtutibus impreptata latius/resolvetur in aquam utique slutarem. Hanc igitur relationem ex conscientis purissimis / resultantem si placuerit pie executioni mandare velitis et nobis suis humilibus / exequalibus injungere quaeque grata. Scriptura Gerunde sub sigillo curiae officialatus Gerundensis cum proprium no haberemus die ultima septembris anno a nativitate Domini M CCCC XV°.

SOBRE LA SINAGOGA DELS JUEUS DE CASTELLÓ D'EMPÚRIES

A Vós l'honorable i circumspecte baró Dom Guillem de Mariner, batxiller en decrets, prevere del Capítol i per autoritat apostòlica vicari general en allò espiritual i temporal de l'església de Girona, per ara privada del consol de pastor, refereixen els vostres humils Antoni Mijà, Bernat Colell, beneficiats a l'església de Girona, i Francesc Vilar, a la de Castelló d'Empúries, preveres i comissaris especialment designats per Vós amb consentiment d'alguns jueus de la vila de Castelló i de la ciutat de Girona predites, per a veure i reconèixer la sinagoga dels jueus de dita vila que vós ahir ja vau manar que fós tancada segons de la vostra comissió, a nosaltres exhibida i presentada i per nosaltres humilment i reverentment acceptada, va constar i consta per certes lletres de paper patents proveïdes al dors amb la impressió del segell del dit ofici del vostre vicariat, les quals contenen el tenor següent: «Guillem Mariner, batxiller en decrets, prevere del Capítol i per autoritat apostòlica vicari general en les coses espirituals i temporals de l'església de Girona per ara privada del consol de pastor, als discrets i estimats nostres en Crist Antoni Mijà i Bernat Colell prevere beneficiats a Girona i Francesc Vilar beneficiat a l'església de Castelló d'Empúries, Salut pel fill de la Verge gloriosa i per posar la diligència deguda en complir fidelment les comeses: Heus ací que els estatuts i constitucions novament promulgats contra els jueus pel santíssim pare en Crist i senyor nostre, Dom Benet papa XIII i a Nós presentats sota la butlla de plom, butllada segons l'estil de la Cúria romana, entre altres coses allà justament i santíssima ordenades, contenen la clàusula següent: «Ara bé; tot i que tant per les lleis imperials com pels decrets dels nostres predecessors, els pontífexs romans, sigui del tot prohibit als jueus fabricar noves sinagogues i alçar les antigues fent-les més amples i precioses, no obstant, ells, com hem sabut, moltes vegades han gosat violar amb servil audàcia els esmentats decrets tant construint-ne de noves com ampliant les antigues en altres més precioses. Nos, no podent dissimular més tals coses i executant els decrets canònics, decretem i manem que els diocesans dels llocs dintre dos mesos a comptar des de la publicació de les presents en avant en llurs esglésies catedrals, per ells mateixos o per altres, facin clausurar totes les sinagogues existents en llurs diòcesis de tal manera que els jueus no hi tinguin entrada ni ingrés, però de tal forma que, on només hi hagi una sinagoga, si no és preciosa, no sigui clausurada, però, on n'hi hagi dues o més, se n'hi deixi una de les menys precioses. Ara bé, en els llocs on segons el

tenor d'aquesta constitució nostra, succeís que totes les sinagogues, si n'hi havien varies o l'única si ella sola hi fos, fossin clausurades, no s'impedeixi als mateixos jueus que, si volguessin, només per aquesta vegada, puguin tenir una sola casa d'edifici competent a l'arbitri del diocesà o del seu vicari general. Ara bé, onerem la consciència dels diocesans en emetre judici sobre la ja dita preciositat. No obstant, afegim això a la present constitució que si d'alguna sinagoga pot constar legítimament que en algun temps hagués estat una església o sobre això hi hagi fama, sigui clausurada indistintament. Així els mateixos diocesans facin que les esmentades sinagogues clausurades, com s'ha dit, siguin retingudes en llurs mans fins que sigui proveït altrament per la Seu apostòlica, a no ser que, dintre sis mesos des del dia de la publicació esmentada, els mateixos jueus demostrin, davant nostré o d'uns comissionats especialment per Nos a tal fi, per quin títol els fou permès tenir-les contra els estatuts canònics. Però si algú, de qualsevol dignitat, estat o condició que sigui, gosés impedir el mateix diocesà o el seu lloctinent en les coses dites, si per tercera vegada advertit no desistís, *ipso facto* incorri en sentència d'excomunió de la qual no pugui ser absolt sinó a l'arbitri del susdit diocesà després d'haver-ne satisfet de manera competent. Ara bé, com sigui que per relació de molts tant clergues com laics com també de conversos de nou i, el que és més significatiu, dels jueus de dita vila de Castelló d'Empúries i a més per fama pública i per informació rebuda sumàriament per Nos a conseqüència d'això, ja fa temps que ens consta que la sinagoga de dita vila és massa preciosa en els seus edificis i estructures i que havia estat ampliada, dilatada i també alçada, en contra dels decrets canònics i lleis imperials que prohibeixen tal cosa, pels antics jueus de dita vila, per mitjà de diverses cases i oficines sobreafegides a ella, Nos, volent que els predits estatuts i ordinacions siguin observats inviolablement, tenint la nostra consciència claríssimament i verídicament informada per les coses predites i altres, a Vos, dit Francesc Vilar, qui també sou procurador fiscal de la Cúria de l'oficialitat de dita vila, recordem que us hem imposat i manat especialment que tanquéssiu la mateixa sinagoga com a massa preciosa o la féssiu clausurar immediatament en nom vostre. Ara bé, quan Vós, el dit Francesc, com després hem sabut per la vostra relació, duent a execució deguda aquest nostre manament, feieu clausurar la mateixa sinagoga juntament amb totes les seves cases, oficines i patis o ho feieu clausurar per mitjà dels operaris i mestres que hi eren presents, alguns dels jueus de dita vila, per tal que més fàcilment us poguessin desviar de l'obra començada, tot seguit van recórrer al braç secular o sigui a l'honorable baró don Francesc Sirvent, llicenciat en lleis i lloctinent del procurador general

del Comtat d'Empúries exposant-li amb argúcies, que si Vós mateix, dir Francesc Vilar, no féssiu dessistir de l'empresa els mestres i operaris llogats com s'ha dit, els mateixos jueus estaven en gran perill, tement que per les coses predites el poble de dita vila seria greument instigat contra ells i, per altra banda, serien en gran manera molestats, oprimits i gravats en les seves persones i béns per la qual cosa el susdit llavors honorable Francesc Sirvent, desitjant acomodar-se als precs, i tal vegada als regals, dels dits jueus, més que als manaments de l'Església i a les ordinacions predites, va fer desistir de l'obra començada a Vos, el repetit Francesc Vilar, als mestres i operaris per imposició de penes i altres mitjans, i a més de tal manera va fer i va impedir que la mateixa sinagoga pogués ser clausurada com calia, i donat que el mateix honorable Francesc Sirvent, advertit per vós per tercera vegada, no volgué desistir de les coses predites, vos vau fulminar sentència d'excomunió contra ell mateix i vau fer que ell fos anunciat públicament com a excomunicat; i els susdits jueus, que van procurar tal impediment, els vau sostreure degudament a la comunió dels cristians fins que, ajupint el coll als manaments apostòlics, toleressin amb paciència la clausura de la mateixa sinagoga. I fetes aquestes coses d'aquesta manera, els mateixos jueus, preferint la substracció esmentada a donar lloc a la clausura de la mateixa sinagoga, tal vegada pensant que amb precs o regals, el procés fet per dit Francesc Vilar seria suprimit, cassat i també anul·lat i revocat el nostre propòsit, van enviar certs jueus davant nostre per tal que en nom d'ells demanessin, com també de fet van demanar, que ja no es procedís més a la clausura de dita sinagoga, donat que la informació obtinguda per Nos sobre la preciositat i el valor de la mateixa segons ells era totalment contrària a la veritat; requerint-nos, amb doblades instàncies, que abans de procedir a ulteriors coses, devíem traslladar-nos personalment a la dita vila de Castelló per a tenir una informació claríssima de les coses predites o almenys hi destinéssim persones idònees i discretes, temeroses de Déu, amants de la veritat i de la justícia, a despeses d'ells, que voluntàriament van oferir-nos a suministrar, per la presència, i visió corporal dels quals la veritat redundés més clarament en les coses predites i per ells ens fos feta una relació verídica. Per tant, Nos, desitjant tractar amb mansuetut tant com ens és possible en el Senyor, i preservar-los de perjudicis i per tal que la justícia contra ells sigui administrada no pas precipitadament, sinó amb maduresa i amb misericòrdia, puix que ocupats en altres afers per ara no podíem acudir personalment a dita vila de Castelló, tal com els mateixos jueus instantment demanaven, els oferirem que hi fossin enviades persones idònees i discretes i així va succeir que tant Nos com els jueus esmentats, confiant en la probitat i

diligència de vosaltres, Antoni Mijà, Bernat Colell i Francesc Vilar sobredits, en aquestes coses i en altres més importants, per unanimitat i comú acord us hem nomenat i ells també us nomenaren per a visurar i reconèixer la sinagoga esmentada i després referir-nos què cosa us semblarà convenient i si caldrà desistir de part nostra de les coses predites o insistir-hi més enèrgicament. Per tant, per les coses predites i per tal que per la vostra relació la nostra consciència sigui il·lustrada més clarament, pel tenor dels presents a tots vosaltres encomanem i manem que anant personalment a la dita vila de Castelló d'Empúries i inspeccionant amb els ulls amb tota diligència la mateixa sinagoga per dintre i per fora juntament amb totes les seves cases, departaments, oficines, patis i galeries pròpies, informant-vos en nom nostré sobre la seva alçada, capacitat, amplada, edificis, preciositat i totes les altres circumstàncies, procureu fer-vos-en ben certs i després ens en feu una relació personalment o per unes especials lletres vostres d'una manera clara i distinta i de cada cosa en particular per tal que segons la vostra relació poguem deliberar plenàriament sobre el què i el com caldrà procedir en i sobre les coses predites, sobre totes les quals coses intentem gravar les vostres consciències. Donat a Girona el dia XXVIII de setembre a l'any de la nativitat del Senyor mil CCCC quinze. Vist, El Vicari». Per tant nosaltres el comissaris sobredits en virtut i amb l'autoritat de la susdita vostra comissió vam acudir personalment a la dita vila de Castelló i havent cridat el venerable i discret Simon de Font, batxiller en decrets, oficial, el dit Francesc Sirvent, en Ponç Escarrer, veguer de dit comtat, i alguns altres, tant clergues com laics de dita vila en noble convenient, el diumenge en què s'escaigué la festa de Sant Miquel arcàngel pròxim passat, vam encaminar-nos vers l'esmentada sinagoga a l'hora del mateix dia en què es celebraven les vespres en l'església parroquial de la mateixa vila, en la qual sinagoga ja molts jueus de la repetida vila, ja conscients de la nostra arribada, s'havien acostat i arribat també al mateix instant i en presència de tots ells i amb la seva assistència i diligència vam sotmetre als nostres ulls propis la mateixa sinagoga juntament amb totes les seves cases, i oficines, galeries i patis per dintre i per fora i la vam considerar tant en la seva alçada com en l'amplada i la llargada, ponderant degudament tots els edificis i havent-se mantingut entre nosaltres i alguns dels jueus que hi eren presents, un colloqui mutu sobre la preciositat d'ella, alguns d'aquells jueus allegaren que els predecessors dels mateixos jueus ja fa temps van ampliar la mateixa sinagoga amb llicència del reverend senyor bisbe de Girona i la van engrandir en l'altura i l'amplada que té ara. I quan per nosaltres el fou imposat que ens presentessin la llicència allegada, van refusar de fer-ho i el que és més, alguns d'ells que

allegaven, amb gestos i signes, per nosaltres claríssimament entenedors ens coaccionaren a callar i a avenir-nos-hi. Noaltres, doncs, havent recorregut tota la sinagoga plenament d'una part i de l'altra, sortint-ne i disputant després mútuament sobre la seva preciositat, vam concordar i concordem en comú consell i unànimement pels presents que la dita sinagoga havia de ser sustreta als dits jueus, si no en tot, almenys en part raonablement i amb justícia i l'entrada a ella els havia de ser impedida perpètuament per moltes raons però principalment per les següents: Primerament perquè els mateixos jueus o alguns d'ells, com s'ha dit, per la seva boca han confessat que els seus predecessors van ampliar i alçar la mateixa sinagoga, cosa que no els era lícita llavors segons les prescripcions canòniques. Item perquè encara que els hagués estat lícit d'ampliar-la i alçar-la, per algun motiu, cosa que no es creu, amb tot no ho podien fer amb una obra preciosa i massa sumptuosa com van fer. Item perquè, ultra tot això atemptat temeràriament per dits predecessors, els mateixos jueus ara unint i ampliant la mateixa sinagoga en diverses oficines i departaments, per tal que fos considerada més preciosa i una nova preciositat fos afegida encara, amb certa casa que van comprar a un cristià anomenat en Palera, ho van mesclar i entrellaçar sense obtenir cap llicència, sinó més aviat amb l'acostumada audàcia perfidiosa. Item perquè la dita sinagoga està situada quasi al centre de la mateixa vila, en un lloc extremadament públic i accessible, tenint la seva entrada principal a la plaça dels peixos de la mateixa vila, de tal manera que els repetits jueus no poden celebrar els seus dissabtes i le solemnitats sense que siguin sentits públicament, amb contumèlia del nostre Salvador, per la part major i principal dels cristians de la mateixa vila que resideixen i transiten a tot l'entorn. Per tant, després de considerar les coses dites i moltes altres, us referim acceptant el perill de les nostres ànimes que portant-vos amb molta mansuetud envers els dits jueus, la casa principal de la dita sinagoga, que és comprovada massa preciosa per la seva llargada, alçada i amplada, juntament amb les galeries que li són contigües a sol ixent i a ponent, deu per vós, el dit honorable senyor vicari, ser clausurada o manada i ordenada clausurar de tal manera que en avant de cap manera no hi tinguin entrada; però la casa, el pòrtic, els patis i oficines, i els altres edificis contigus per la part Nord a la mateixa sinagoga, així com totes les altres coses que ara tenen, es deixin lliurement als mateixos jueus, reduint-los vós a la forma deguda perquè puguin venerar-hi llurs dissabtes i cessarà el rumor popular que en deriva i no ho sentiran els fidels en les solemnitats d'aquells i s'estrenyerà l'entrada a ella perquè no serà tan accessible per a tots. I en realitzar aqueixes coses de la manera i forma predites, molt honorable senyor, seran observats completament

els decrets dels cànons i la sentència o declaració del nostre senyor papa romandrà il·lesa i els mateixos jueus veient-se així limitats en llurs cerimònies, més fàcilment faran memòria de la causa de la seva justíssima aflicció i el núvol de llur ceguera més amplament posat davant dels seus ulls, es resoldrà en aigua certament saludable. Així, doncs, vulgueu, si us plau, posar en execució pietosa aquesta relació que resulta d'unes consciències puríssimes i imposar-nos les coses que us plaguin a nosaltres els seus humils executors. Escrit a Girona sota el segell de la Cúria de l'Oficialitat de Girona, perquè no teníem el propi, el darrer dia de setembre a l'any de la Nativitat del Senyor M CCC XV.

COMENTARI

Tradicionalment hom ha tendit a presentar les comunitats jueves i cristianes en l'edat mitjana com a collectius oposats i en contínua baralla entre elles. La cosa no és certa i es pot afirmar, amb documents a la mà, que al llarg de sis-cents anys de convivència demostrada a la ciutat de Girona i a certs llocs de les comarques adjacents, hi hagué entre elles tractes comercials continuats i una gran col·laboració en allò que concernia al prestigi de les poblacions on residien.

No gens menys, hi hagué ocasionalment episodis de lluita i de declarada persecució contra els jueus, més per motius econòmics que no pas per rivalitats purament religioses. Un d'aquells episodis, potser el més terrible de la història, tingué lloc a Girona el dia de Sant Llorenç, 10 d'agost, de l'any 1391, en què fou assaltat el call amb el consegüent saqueig de les cases jueves i l'aldarull que ocasionà morts i ferits.

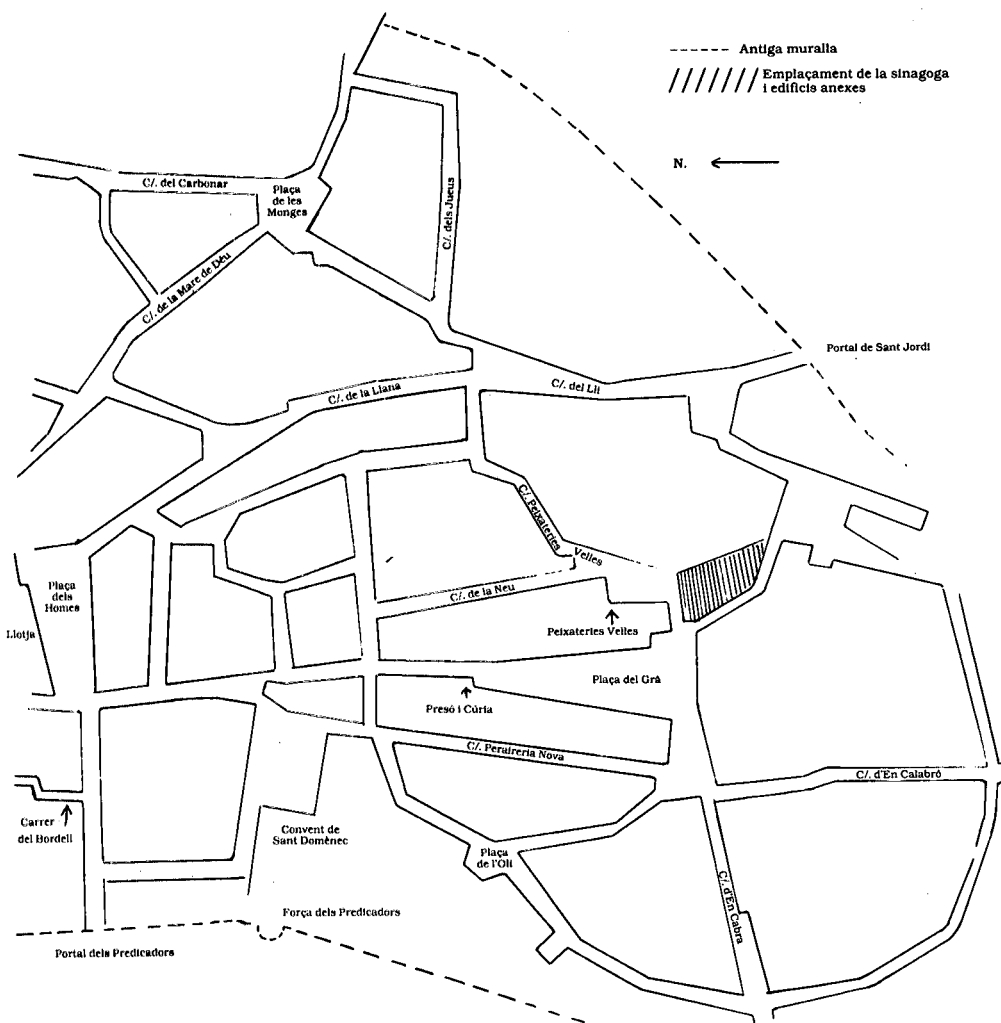
A conseqüència d'aquells fets va decaure notablement la prosperitat de l'Aljama de Girona i el nombre de les seves famílies. En altres ciutats de Catalunya al mateix any hi hagué també saqueigs i incidents lamentables.

En canvi, per aquell temps, l'Aljama de Castelló va fruir de tal grau de prosperitat i de tolerància que a més del petit recinte del call, situat a l'entorn de l'actual carrer dels Jueus ran de l'antic convent de les monges de Santa Clara, va ocupar unes cases del centre de la vila, a l'antiga plaça del Peix, on va construir-hi una sinagoga, les portes de la qual donaven a la plaça. D'ella s'ocupa el document que he transcrit i traduït.

El papa Benet XIII, que va manar el tancament d'aquella sinagoga era Pere de Luna, reconegut per papa amb aquell nom en temps del cisme d'Occident als territoris de la Corona d'Aragó.

El Vicari General que va donar el decret de clausura de la sinagoga, fou Guillem Mariner, el mateix que també va ordenar el tancament de la sinagoga de Girona, després de demostrar, en un testimoni recollit a l'efecte, que el lloc ocupat per la sinagoga antigament hi havia hagut una església dedicada a Sant Llorenç.

La frase repetida en el document segons la qual «el bisbat de Girona estava mancat del consol de tenir pastor», es referia a la vacant del bisbat deguda a la mort del bisbe Ramon des Catllar (1409-1415) i el nomenament de vicari general havia estat fet directament pel papa Luna perquè aquell bisbe residia a la cort pontificia, pel qual motiu el nomenament de successor quedà reservat al papa.

Usualment prenia el govern del bisbat, en vacar la seu, l'ardiaca major de Girona. Un dels dos beneficiats de la Seu de Girona, executors del decret del Vicari General, n'Antoni Mijà, també ho havia estat pel al tancament de la sinagoga de Girona.

El tercer delegat del vicari general era el jutge eclesiàstic de Castelló, que era un tribunal delegat del bisbat de Girona, que va subsistir des de l'any 1317 fins al 1474. Pel nostre document sabem que a l'any 1315 l'oficial era Francesc Vilar, beneficiat de l'església de Castelló. El primer havia estat en Ramon de Pera.

La família de cognom Palera, que va vendre la casa del centre de la vila per a ampliar la sinagoga, havia de ser molt rica i protectora de les belles arts, puix que va fer construir per compte seu, una capella de l'església de Santa Maria, que és la segona entrant a mà esquerra, ara dedicada a la Mare de Déu de Fàtima, en la clau de volta de la qual hi ha esculpida una pala, que era l'escut parlant de la família. La capella fou construïda entorn de l'any 1347 i Pere Palera hi fundà un benefici amb data de 31 de maig d'aquell any.

A Castelló la resistència que oposaren els jueus al tancament i el suport que els donà el veguer van ocasionar un replantejament de la qüestió davant del vicari General de Girona, prèvia reclamació dels jueus notables, en la qual allegaven que aquell havia estat mal informat sobre la preciositat i la reforma de la sinagoga de Castelló. La qüestió fou resolta en forma de diàleg i de transacció, de manera que els jueus pogueren mantenir el seu culte a la sinagoga i hom complí el decret clausurant només la part més recent i sumptuosa de l'edifici.

La nova investigació ordenada pel vicari Mariner ens dona uns detalls valuosos sobre la situació i la forma de l'edifici que cal senyalar: a) des de temps molt antic havia existit una sinagoga en aquell indret; b) els predecessors dels jueus que regien l'Aljama havien ampliat aquella primitiva sinagoga fent-la més espaiosa; c) els jueus que regien l'Aljama l'any 1415 l'havien tornada a ampliar unint-hi una casa veïna comprada a en Palera; d) de la unió n'havia resultat una construcció molt alta, llarga i ampla i molt sumptuosa, és a dir decorada amb molta riquesa i art; e) aquesta tenia l'entrada per la plaça anomenada dels peixos (el mercat del peix); f) l'entrada consistia en un pòrtic, és a dir, una galeria coberta, sostinguda per columnes, que mirava cap al Nord; g) a cada banda de la sinagoga, a orient i a occident, hi havia «uns ambulatoris contigus i anexas», que deuriem ser com unes naus laterals dels nostres temples; h) el sector Nord contenia encara «uns patis i unes oficines, habitacions i altres construccions», i i) tot es trobava a la part cèntrica i més concorreguda de la vila.

Segons l'informe emès pels delegats del Vicari general Mariner, hom podia respectar el sector Nord amb el pòrtic, pati i casa contigua, però calia clausurar la part nova i sumptuosa de la banda Sud.

Ateses aqueixes dades, jo creuria que la dita sinagoga es trobava a l'actual «Passeig» de Castelló, a l'illa de cases que el clou per la banda de migdia de manera que la façana mirava cap al Nord. És l'únic espai cèntric, concorregut que tingui una cara ampla que miri al Nord. L'illa és prou gran per a contenir els dos grans sectors de la sinagoga i encara estar voltada d'edificis de cristians, com diu el document.

A jutjar pel que s'esdevenia a Girona pel mateix temps, conjecturo que en aquells departaments hi havia la mikwé o l'estança per als banys rituals que consistia en una mena de safareig al qual es baixava per uns esglaons i un cop allà el fidel rebia una mena de dutxa d'aigua corrent. El pati era una mena de claustre o sortida anomenada pels jueus en hebreu «azaros». La darrera sinagoga de Girona contenia també un «hospital» i una carnisseria. La paraula llatina «officina» del text significa, laboratori, taller, botiga. Podia ser, doncs, la carnisseria per a ús exclusiu dels jueus, el laboratori del pa àzim, l'hospital o casa de beneficència i especialment la mikwé o bany ritual, que no podia faltar.

Tota aquella ostentació de poder semblava un desafiament al culte cristià de la majoria de la població.

Pel document transcrit no sabem com va acabar la cosa; però és obvi que el vicari es va acomodar al consell dels comissionats i va ordenar que fos clausurada la part sud, més sumptuosa i recent, de la sinagoga, respectant el culte en la part Nord, més antiga i més moderada en riquesa artística.

A Girona, a l'any 1416, el nou rei, Alfons el Magnànim, va permetre que fos oberta de nou la sinagoga clausurada a l'any anterior. A Castelló d'Empúries els afers d'ordre públic depenien del comte; però com que llavors era comte el mateix rei Alfons III, és de suposar que els jueus, que a Girona foren tan diligents en impetrar l'obertura de la sinagoga, no ho foren menys a Castelló.

Deixo ací les coses, perquè el que s'esdeningué després i en altres indrets de la vila, ja no té relació amb el document transcrit.